

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI, SAYI: 69
KONGRE VE SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ DİZİSİ: 2

ULUSLARARASI
YUNUS EMRE SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ

(Ankara, 7-10 Ekim 1991)

ANKARA, 1995

YUNUS EMRE’NİN ŞİİRLERİNDE “BEN - SEN” VE “BENLİK - SENLİK” KAVRAMI

CEM DİLÇİN*

Yunus Emre’nin şiir dilinde, kullanımları açısından kimi söz ve kavramların özel bir yeri vardır. Yunus, tasavvuf anlayışına ve sanatçı kişiliğine uygun düşen pek çok sözü ve kavramı, şiirlerinde zengin bir anlam varlığı oluşturacak biçimde, ses-söz-anlam bağlantısı içerisinde başarıyla kullanmıştır. Tasavvufun uzun uzun anlatılabilecek kavramlarını birkaç sözcükle türlü çağrışımlar yaratacak biçimde, çoğunu Türkçe olarak ve yalın bir dille vermiştir. Yunus Emre, sanıldığığının tersine divan şiirinin söz sanatlarını ve anlatım yollarını şiirlerinde kullanmakta çok başarılıdır. Aynı sözcüğün değişik türevlerini bir dize içerisinde türlü anlam incelikleri yaratacak biçimde kullanmıştır. Şiirlerindeki az sözle sağlanan anlam derinliği ve yoğunluğu, lirik üslûbunun ve güçlü sanatının Temel ögesi olan sık sık başvurduğu *tekrar* ve *tezat*’tan gelmektedir.

Yunus’un, özel bir önem verdiği kimi sözcükleri, şiirlerinde türlü söz kuruluşları içerisinde çok sık tekrarladığı görülür. Bunlar arasında ilk sıraları “ben-sen, dost, can, gönül, er-eren” sözcükleri alır. Bunları beyit içerisinde anlamı vurgulayan ve pekiştiren, anlama bir renklilik ve çeşitlilik katan biçimlerde kullanarak etkili ve çarpıcı bir anlatım yolu gerçekleştirmiştir. Yunus’un şiirlerinde, bir tek “dost” sözcüğü, “arkadaştan sevgiliye”, “yoldaştan kılavuza”, “kuldan Tanrı’ya”, “Taptuk Emre’den Hz. Muhammed’e” kadar yorumlanabilecek bir anlam zenginliği içerisindedir.

Sen gerçek âşık isen dostun dostına dost ol
Bu halde kalur isen dosta degül yaraşık (102/3)¹

Bu beyti “dost” sözcüğünün yukarıdaki bütün anlamlarına göre yorumlayıp açıklamak mümkündür.

Yunus Emre’nin şiirlerinde, “ben-sen” adıları ve bunların bütün türevleri aynı anlam çeşitliliği içerisinde yer alır. Ayrıca, bu sözlerle kurulmuş pek

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara-Türkiye.

¹ Yunus Emre’nin şiirlerinden verilen örnekler, Prof. Dr. Faruk Timurtaş, *Yunus Emre Dîvânı*, (Ankara 1980) adlı eserden aktarılmıştır. Sayılar, şiir ve beyit sayılarını gösterir.

çok deyim de aynı görevleri üstlenmiştir. Ben bildirimde, bunların tasavvufla olan ilişkisine, bu sözlerin nazım tekniği ve semantik açıdan taşıdığı özelliklere ana çizgilerle değineceğim.

Yunus'un şiirlerinde tasavvufun, *enaniyet*, *ene ente*, *ente ene*, *nefs*, *vahdet-i vücûd*, *vahdet*, *kesret*, *tevhid*, *teşrik*, *seyr ü sülûk*, *devr*, *müşâhede*, *terk*, *telvin*, *televvün*, *hicab*, *fırak*, *vuslat*, *hestî*, *nistî*, *fena*, *beka*, *ayne'l-yâkin*, *hakke'l-yakîn*, *cem'*, *aynü'l-cem'*, *bezm-i elest*, *fena-fi'llah*, *ene'l-Hak...* gibi kavramları, "ben-sen" sözlerinin türlü kullanışlarıyla doğrudan ya da dolayısıyla anlatılmıştır.

"Ben-sen" sözlerinin tasavvufî anlamlarda kullanılışı, Yunus Emre'den önce de vardır. Onun bu konuya getirdiği yenilik, bunların çoğunun Türkçe olarak şiir diline aktarılmasıdır. Yunus, bunları yalnızca aktarmakla kalmamış, şiirlerinin pek çok dizesinde düşüncenin temel ögesi durumuna getirmiştir. Bu terimlerin Yunus'un şiirlerindeki gösterdiği özelliğe geçmeden önce, kendisinden önceki ve sonraki şairlerden bu terimlerin kullanımına ilişkin bir iki örnek vermek istiyorum:

Feridü'd-din Attar (1119-1193)'ın *Mantıku't-Tayr* adlı eserinden "benlik-senlik" ve "ikilik" kavramları için bir örnek:

چون یکی باشد همه نبود دوی²   هم منی برخیزد اینجام توئی

"Her şey, bir şey oldu mu ikilik kalmaz. Burada benlik de ortadan kalır, senlik de."³

Mevlâna (1207-1273) aşağıdaki iki rübaisinde "ben-sen" kavramını şöyle kullanıyor.

نی من منم و نی تو توئی نی تو منی   هم من منم وهم تو توئی هم تو منی
من با تو چنانم ای نکار ختنی   کاندرا غلطم که من توأم یاتومنی

Ne ben benim, ne sen sensin, ne sen bensin;
Hem ben benim, hem sen sensin, hem sen benim.
Ey Hutun güzeli! Ben seninle o hale geldim ki,
Ben sen miyim yoksa sen ben misin diye yanılıyorum.⁴

در اصل یکی بدست جان من وتو   پیدای من وتو ونهان من وتو
خود از بی فهم کفتم آن من وتو   چون نیست من وتو در میان من وتو

² Şeyh Feridü'd-din-i Attar Nişaburî; *Mantıku't-tayr (bâ-mukaddime ve tashih: Hamîd Hamîd)*, Tehran 1342, s. 233.

³ Ferideddin-i Attar, *Mantık Al-tayr*, (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı), 3. bas, cilt II, s. 140(4027. beyit).

⁴ Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlana'nın Rübaileri*, İstanbul 1939, s. 30-31.

Gerçekte senin ve benim canlarımız birliktedir;
 Sen bende ve ben sende görünür ve gizleniriz.
 Ben, iyi anlatabilmek için sen ben diyorum.
 Yoksa, seninle benim aramda sen ben yoktur.⁵

Fuzulî (öl. 1556)'nin *Leylâ vü Mecnûn* adlı mesnevisinde “ben-sen” kavramının geçtiği beyitlerden birkaçı şöyledir:

Menden berî eyledün meni sen
 Arza kime eyleyem seni men

Mende olan âşikâr sensen
 Men hod yoham ol ki var sensen

Gar men men isem nesen sen ey yâr
 V'er sen sen isen neyem men-i zâr⁶

Kâzım Paşa (1809-1889) da, Ruhî-i Bağdadî (öl. 1605)'nin ünlü *Terkib-i Bend*'ine yazdığı nazirede “sen-ben” kavramını şöyle kullanır:

Sen senliğini bende ayân eyle ilâhî
 Benden beni al sende nihân eyle ilâhî⁷

Âşık Paşa (1272-1333), Seyyid Nesimî (öl. 1404), Hacı Bayram-ı velî (öl. 1429), Eşrefoğlu Rumî (öl. 1469), Niyazî-i Mısrî (öl. 1693)... gibi sofî şairlerde de “ben-sen” kullanımına yer yer rastlanmaktadır. Ancak, daha önce de belirttiğim gibi, bunların kullanım sıklığı, öteki şairlere göre Yunus Emre'de çok daha fazladır.

Yunus Emre'nin şiirlerinde, “ben-sen” adıkları ve kimi türevleri, birinci, ikinci ve üçüncü kişi, benlik, birlik-ikilik, kul-Tanrı, âşık-mâşuk, kendi özü, Tanrısal varlık... gibi anlam çeşitlemeleri yaratacak biçimde yer almıştır. Tasavvufta “sen” ve “senlik”, “ben” ve “benlik” anlamındadır. Özellikle “nefs” sözcüğünü karşılar.

Nefs, “bir nesnenin özü, aslı, mayası; insana canlılık veren öz, can, ruh; öz varlık, kişilik” demektir.

⁵ A.g.e., s. 42-43.

⁶ Necmettin Halil Onan, *Fuzuli, Leylâ ile Mecnun*, İstanbul 1956, s. 266-267.

⁷ *Makalid-i Aşk*, İstanbul 1328, s. 26.

Mutasavvıflar nefse değişik anlam vermişler ya da değişik biçimlerde yorumlamışlardır. Ancak hepsinin birleştiği tek nokta, insanı dünya varlıklarına, gösterişe, geçici tutkulara yönelten ve bütün kötülüklerin kaynağı olan nefsin, insanda yok edilmesidir. Benlik ve benlikçiliğin tasavvufta yeri yoktur. İnsanın, “kemal” denilen olgunluk aşamasına ulaşabilmesi için nefsini öldürmesi, benliğini yok etmesi gerekir. Bundan sonra insan ancak, Tanrı’ya yükselebilir, O’nunla bir olabilir ve O’nun varlığında sonsuzluğa ve ölmezliğe ulaşabilir. Bu durumu mutasavvıflar, “Tanrı’nın seni öldürmesi ve kendisiyle yaşatması” biçiminde tanımlarlar.

Yunus Emre’nin şüirlerinde, “sen-ben” ve bunların türevleriyle sağladığı anlam çeşitlemeleri, ayrıntıya girmeden aşağıda örneklendirilmiştir.

Yunus Emre “sen-ben” sözünü, “vahdet ve fenâ halinin olmadığı zaman” yani “ikilik” anlamında kullanır:

Cânum bir gözsüz cân idi içi dolu sen ben idi
Dutdum miskinlik eteğin ben menzile yitdüm ahî (313/2)

Yunus imdi sen ben iken âşıklara ne sen ü ben
Yoklıkdamış dostı seven komaz ayruksı bakışı(278/8)

Sorun Taptuklu Yunus’a bu dünyeden ne anladı
Bu dünyanın karârı yok sen neyimiş ben neyimiş (97/5)

“Ben sen” sözü yerinde, “biz ve onlar” adıları da kullanılmıştır. Ayrıca “biz” birlik’i, “anlar” da “ikilik”i karşılamaktadır:

Biz bizi koyalum anlar biz olalum
Birliği tuyanlar ikilik koyalar (60/5)

“Sen ben demek” deyimi de bu anlamdadır:

Yunus eydür bu ışk geldi ölmüş cânum diri kıldı
Sen ben demek benden kaldı göriceğiz dervişleri (289/8)

Senün ben dimekliğün ma⁶nîde usûl değül
Bir kapu kullarına şaşu bakmak yol değül (129/I)

“Ben sen” kavramı için Yunus, kimi beyitlerde “iki” sözcüğünü kullanır. “Ben” yok olunca “sen” kaldığı gibi, “iki”den de “ben olan bir” çıkınca,

geriye “bir olan Tanrı” kalır. Yunus bu türlü anlatımlarda, “teşrik” yolunu bırakıp “tevhîd” yoluna girmeyi öğütler:

Bir isen birliğe gel ikiye bırak elden
Bütün ma^çnî bulasın sıdk u îmân içinde (234/10)

Bakgıl âşık ne işdedür ma^çşûk da ol cünbişdedür
İkisi bir teşvişdedür iki sanup bakma ırak (101/5)

Lâ-şerîke okursın sonra şerîk katarsın
Bire iki dimegil fitne kimden dutarsın (191/1)

“İkilik” terimi çoğu beyitte de, “sen ve ben”in yok olduğu “vahdet” anlamındaki “birlik” terimiyle, bir kavram karşıtlığı oluşturacak biçimde geçer:

İkilikten usandum birlik hânına kandum
Derdi şarabîn içdüm dermânım yağma olsun (198/3)

İkiliği terk itgil birlik makamın dutgul
Canlar canın bulasın işbu dirlik içinde (235/3)

“Hod-bîn”, “kendini gören” yani “bencil, benliğine düşkün, benliğinden kurtulamamış” demektir. Hod-bîn kişi, “ikilik” içerisindedir. Bu kavramın karşıtı tasavvufta “Hak-bîn”dir. “Hakk’ı ve hakikati gören” anlamındadır. Aşağıdaki beyitte bu durum anlatılmıştır:

Geçdüm hod-bîn ilinden el çekdüm dükkelinden
Ol ikilik bâbından birliğe bitüp geldüm (140/3)

“İkilik” terimi de, “sen ben” gibi Yunus’un şiirinde sık sık geçer:

İkilikten geçemedün hâli halden seçemedün
Dostdan yana uçamadun fakılık oldu sana fak (101/6)

İy Yûnus Hakk’ı bilen söylemez hergiz yalan
İkilik ile gelen toğrı yol bulmuş değül (130/5)

“Benlik” ve “senlik” sözleri “nefs” anlamında geçtiği gibi, “Tanrı varlığı” anlamında da geçmektedir. “Senlik”, “hitap edilen kişinin benliği”dir. Şu beyitlerde “benlik” ve “senlik” “nefs” kavramını karşılamaktadır:

Gir gönüle bul andadur benliğün defterini dür
Ol hâs gevher bil andadur sanma kim ol ummandadur (58/3)

İstemegil Hakk'ı ırak gönüldedir Hakk'a durak
Sen senliğün elden bırak tenden içerü candadur (58/2)

Aşağıdaki beyitlerde de “Tanrı varlığı” anlamındadır:

Al gider benden benliği doldur içüme senliği
Dirliğümde öldür beni varup anda ölmeyeyin (219/3)

Bu benven didüğüm eger ben isem
Niçün bu benliğe elüm irilmez(87/10)

“Benlik senlik” sözleri bir arada kullanıldığında “ikilik” anlamını da vermektedir. Tanrı'nın vahdaniyyetine karşılık, O'ndan ayrı bir varlık düşünmek yani “sen ben” ayrımı yapmak *şirk* tir:

Şükür gördüm dîdârünü işdüm visâlün yarını
Bu benlik senlik şarını terkini uram yürüyem(170/5)

Tasavvufta “nefs”, “insanın Tanrı ile birleştiği yer, insanın düşünce gücünün kaynağı yani gönül”dür. İnsan Tanrı'yı gönlünde bulur, onu gönül göz-
üyle kendinde, kendi benliğinde görür, Yunus “ben” sözüyle bunu da anlatır:

Ya ben onca kaçan olam anun buyruğın buyuram
Ol geldi gönlümüz toldı ben ana bir dükân oldum(136/4)

“Ben”, “sen” ve “benlik” sözleri, “kendi” ve “kendilik” anlamlarında kullanıldığı gibi, bunun tam tersi durumlar da vardır. “Kendü”, “kendüzü” ve “kendülik” sözcükleri, “ben” ve “kendi varlığı, mevcudiyeti”, “benlik” “nefs” anlamlarında kullanılmıştır:

Dost sûreti gözgü durur bakan kendü yüzün görür
Gelsün o kendüsüz gelen ben râzımı ana direm(164/7)

Dost ile bilîşen can oldur kendüye kıyan
Varlık leşkerin sıyan dahi çapükter gerek (106/9)

Yunus bu sözleri kogıl kendüzünden elün yugıl
Senden ne gele bir digil çün Hak'dan gelür hayr ü şer(23/9)

Kendülüğinden geçeni toğan ider ma şûk anı
Ördeğe keklîge salar süre irüben tutmağa(1/3)

“Ben”, kimi beyitlerde “kendi”dir. Yunus “ben beni bildüm” derken “kendini bilmek’i” anlatmıştır. Tasavvufun, “bilmek-bulmak-olmak” fiilleriyle anlatılan üç aşamasını yani “kendini bilmek-Hakk’ı bulmak-insan-ı kamil olmak” kavramlarını bu kalıp kullanışla şu beyitte görüyoruz:

Nite kim ben beni bildüm yakîn bil kim Hakk’ı buldum
Hakk’ı bulıncaydı korkum şimdi korkudan kurtuldum(136/1)

“Sen seni bilmek” deyiimiyle de “kendini bilmek” kavramı belirtilir. Bu deyimde geçen “sen” de “kendi” anlamındadır. Mutasavvıflar “bütün gerçeklerin insanda olduğuna” inanırlar. Onlara göre, “insan kendini tanırrsa bütün evreni ve gerçekleri tanıyabilir, Tanrı’yı bir bütün olarak kavrayacak duruma gelebilir”.

Ger sen seni bildün ise sûret terkin urdun ise
Sıfat nedür bildün ise ne kim idersen bana hak(101/2)

Sen seni bilmeyince ere nazar kılmayınca
Senliği bu ara yirden gidermezsen oldı duzak(100/5)

Hacı Bayram-ı Velî de, tasavvufun hem bu üç aşamasını, hem de “sen seni bilmek” deyimini aşağıdaki dörütlüğünde çok güzel bir biçimde söylemiştir:

Bayram özini bildi
Bilen’i anda buldı

Bulan ol kendü oldı
Sen seni bil sen seni

Yunus “ben” sözcüğünü “benlik”, “sen” sözcüğünü de “Tanrı varlığı” yerinde kullanır. Bu durumu, “benden beni al”, “beni benden yana koma” gibi deyimlerle anlatır:

Işkun aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanaram düni günü bana seni gerek seni (294/1)

Ne kim dirisen di bana koma beni benden yana
Benüm hâcetüm ol durur seni bana istetmeyem(139/6)

“Sen” sözcüğü de “benlik” ve “nefs” anlamındadır. “Sen seni bırak”, “dost yüzine sensüz bak”, “sen sana hicâb oldun”, “senden ayrıl” gibi deyimlerde bu anlam görülmektedir:

Sen seni elden bırak dost yüzine sensüz bak
Mansur’layın ene’l-Hak dahı sebük-bâr gerek (106/7)

Hicâb oldun sen sana ne bakarsın dört yana
Kaykımaz öne sona şuna kim dâdar gerek (106/4)

Hem imdi hicâbun aç senden ayrıl sana kaç
Sende bulasın mi’râc sana gelür cümle yol (117/7)

İnsandaki Tanrısal güçlerden biri, söz söyleme, konuşma yeteneğidir. Tanrı, *nefs-i natıka* ile insanda dile gelir. Yunus Emre, bu durumu “sen” sözünü tekrarlayarak anlatır:

Sensin bu gözümde gören sensin dilümde söyleyen
Sensin beni var eyleyen sensin hemin önden sona (12/2)

Baksam seni görür gözüm söyler isem sensin sözüm
Seni gözetmekden dahı yiğrek şîkârum yok durur(50/2)

Benüm değül bu kelecî devlet senün Yunus necî
Çün dilüme kadir sensin sensüz dilüm uzatmayam(139/9)

Ben bir acib ile geldüm kimse hâlüm bilmez benüm
Ben söylerem ben dinlerem kimse dilüm bilmez benüm (180/1)

Aşağıdaki beyitte aynı kavram, “anı, ana, anun, ol, biz” adlarıyla anlatılmıştır:

Anı ana dirsın anun söyleyen ol söz anun
Ol bizümdür biz anun bu gayr tesbih dilidür(21/5)

Yunus’u söyleten “Hak varlığı, kudret dili”dir. “Yunus’un dili” değildir:

İlm ü amel sözi değül Yûnus dili söyledüğü
Dil ne bilür dost haberin ben dost ile nice birem(160/7)

Yûnus işbu sözleri Hak varlığından söyler
İster isen kânını miskinlikde bulasın (188/16)

Yûnus değül bunı diyen kudret dilidür söyleyen
Kâfir ola inanmayan evvel âhir heman benem (153/7)

Yunus, "Sen" adılını ikinci kişiye seslenme olarak kullanmasının yanı sıra, "sen" diye doğrudan doğruya Tanrı'ya da seslenir. Birinci kullanışta Tanrı'yı "kendi içinde aramak" öğütlenmektedir:

Taęlar aşup berye çeküp iy uzak sefer idenler
İstedüğün sendeyiken acerb nice sefer durur(59/2)

Gel irak isteme anı canından içerü canı
Senünle bile turanı görmeyen bi-basar durur(59/4)

Hak cihâna tolıdur kimseler Hakk'ı bilmez
Anı sen senden iste o senden ayru olmaz(82/7)

Şu beyitte ise seslenilen doğrudan Tanrı'dır:

Senünle dirliğüm senden ırılmaz
Hayat senünledür sensüz dirilmez (87/1)

İnsan, Tanrı'nın *nefs-i rahmânî* denen yüce varlığıyla kaynaşırsa onunla bir olur. Yani Hak ile Hak olur. Bu durumda insan en yüksek varlık niteliğini kazanmıştır. Tanrı'yı, özünde bulma, özünde görme yoluna girmiştir. Onda gören, onda konuşan, onda düşününen yalnız Tanrı'dır. Bu durumda insanın Tanrı'dan başka bir varlığı görmemesi her şeyi Tanrı'da, Tanrı'yı da her şeyde bilmesi ve bulması gerekir. İnsan bu aşamaya ulaştınca kendisinin Tanrı, Tanrı'nın kendisi olduğunu bile ileri sürer. Tanrı yolunda olan kişinin iki yönü vardır: "Ben" ve "o". Âşık "ben o'yum" dediği zaman "ben" yok olur, geriye yalnız "O" kalır. Yunus Emre "ben ve ol" adlarıyla bu durumu anlatır. "Hüve, hû", Arapça'da üçüncü kişi adılı yani "o"dur, "Tanrı" demektir. Yunus'un yaşadığı çağ olan Eski Anadolu Türkçesi döneminde "o" adılı "ol" biçimindedir. Yunus aşağıdaki beyitlerde "ben-ol" karşılaştırmasıyla "bezm-i elest" e *telmihte* bulunduğu gibi Hallac-ı Mansur'un (857-922) "ene'l-Hak" sözünü de başka bir biçimde ve Türkçe olarak söylemektedir.

Ahd-i sâbık dinilmedin henüz elest buyrulmadın
Ol ben idüm ben ol idi pes bu nicesi kesile(246/5)

Ben bu sûretten ilerü adum Yunus değül iken
Ben ol idüm ol ben idüm bu ışkı sunandayidüm (150/10)

Bir kezden ol oldum ahî benden ümîd yokdur bana
Ben ol isem pes ol kanı ben bu sırra irimezem(168/5)

İsteyüben bulmazam ol ben isem ya ben kanı
Seçemedüm andan beni bir kezden ol oldum ahî(286/3)

Hem batınam hem zâhirem hem evvelem hem âhirem
Hem ben olam hem ol benem hem ol Kerîm ü han benem(169/8)

Oldur bana Yunus diyen oldur benüm bağrum delen
Oldur beni bensüz koyan hem ben olam bu ben neyem (172/6)

Yunus eydür ben olvanın az görmegil ben olvanın
Ben ne disem ol dost dutar dost didüğin ben dutaram(138/8)

“Bir olmak” deyimi, “seni, beni ortadan kaldırmak, senliği, benliği yok etmek, ikilikten kurtulmak” anlamındadır, yani “kul-Tanrı”, “yaratılan-yaratılan” ikiliğini ortadan kaldırmaktır.

Yûnus sen bir olgıl gönülde sır olgıl
Ki derviş olanlar bu sırdan tuyalar(60/6)

Ol vaktin bir olasın ayrulıktan kalasın
Cansuz gel bu kapuya bâkî dirlik bulasın(215/1)

“Ben” ve “sen” nasıl “bir” ise “âşık” ve “ma’şûk” da “bir”dir:

Âşık ma’şûk birdür bile ışkdan gelür her menzile
Bî-çare Yûnus ne bile ne kara okıdı ne ak(101/9)

Aynı kavramı Nev’î (1533-1599) de şöyle anlatır:

Bir mertebe vardur bir olur âşık u ma’şûk
Nev’î nitekim ışk ile Mecnûn idi Leylâ⁸

Yunus “Tanrı’yla bir olmayı, Tanrı’yı kendi içinde bulmayı”, “bende gördüm”diyerek anlatmaktadır. İkinci kişilere yönelik olarak da aynı kavramı “sizde görün” biçiminde söyler:

Bende bakdum bende gördüm benüm ile bir olanı
Sûretüme can olanı kim durur ben bildüm ahî(286/2)

⁸ Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri; *Nev’î, Divan*, İstanbul 1977, s. 235.

Ben bende seyr ider iken aceb sırra irdüm ahî
Bir siz dahi sizde görün dostı bende gördüm ahî (286/1)

Yunus, “ben sen” adıklarını kullanırken çoğu zaman kendini üçüncü bir kişi yerine koyar. Kimi zaman da kendine seslenir, yani kendini soyutlayarak *tecrîd* sanatı yapar. Aşağıdaki beyitlerde “ben bana”, “sen sana” adıklarını birlikte kullanarak bu tür bir sanat yapmıştır:

Erenlerün himmetini ben bana yoldaş eyleyem
Her kancaru varur isem cümle işüm hoş eyleyem (152/1)

Kime kim öğüt virdüm ol Hakk’a irdi gördüm
Bana benüm öğüdüm hiç eylemedi eser (33/6)

Yunus sen anı sanma bu ışk sana sendendür
Can kamuya andandur Allah görelüm neyler(80/12)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, “sen ben” sözlerini türlü biçimlerde tekrarlamak, Yunus’un şiirlerinde temel bir üslûp ögesi durumundadır. Burada “cân” sözcüğüne ilişkin olarak, Yunus Emre’nin ve Fuzulî’nin bu konudaki iki beytini, söz tekrarı açısından karşılaştırmak istiyorum.

“Cân”, “ruh” demektir. “Kendi, öz, benlik” anlamlarıyla da kullanılır. Tasavvufta “hiç bir zaman fânî olmayan ve ebediyyen bâkî olan sıfat, Tanrı’nın kayyumiyet sıfatı” anlamındadır. “Sevgili” anlamındaki “cânân” da tasavvufta “Tanrı”dır. Fuzulî şu ünlü beytinde, “cân” sözcüğünü ilk anlamıyla üç kez tekrarlar.

Cânı kim cânânı içün sevse cânânın sever
Cânı içün kim ki cânânın sever cânın sever

Yunus da “cân” sözcüğünü değişik anlamlarıyla bir beyit içerisinde dört kez kullanır. Bu beyitte, Yunus Emre’nin “cân” sözcüğünü kullanım biçiminden doğan anlam çeşitlemesi çok etkili ve büyüleyicidir.

Yaban yolın gözetme yol evde taşra gitme
Can yolu can evinde can râzımı can tuyar(38/7)

Fuzulî’nin bu beyti, Yunus Emre’nin başka bir beytiyle daha değişik bir açıdan karşılaştırılırsa, Yunus’un *tekrir* sanatındaki başarısı daha somut bir biçimde ortaya çıkacaktır. Fuzulî, yukarıdaki beytinde “cân” ve “cânân” söz-

cüklerini üç kez, “sevmek” sözcüğünü dört kez ve “kim, için” sözcüklerini de iki kez tekrarlamıştır. Yunus Emre de aşağıdaki beytinde, “kim, ben, bilmek, Hakk, bulmak, korku” sözcüklerini birbirine bağlı olarak ve birbirlerinin anlamını vurgulayıp pekiştirerek ikişer kez tekrarlar.

Nite kim ben beni bildüm yakîn bil kim Hakk'ı buldum
Hakk'ı bulıncaydı korkum şimdi korkudan kurtuldum (136/1)

Bu iki örnekten anlaşılacağı gibi, Yunus Emre'nin şiirlerinde söz tekrarlarının özel bir yeri vardır. Yunus, tasavvuf düşüncesini anlatırken etkili ve öğretici olabilmek için özellikle bu yola başvurmuştur.

Yunus Emre, bu amaçlarla “ben, sen, benlik, senlik, bana, sana, beni, seni, bende, sende, benden, senden, bensüz, sensüz, benem, ol, anı, ana, anda, andan, ansuz, biz, siz” gibi adıları şiirlerinde, *kesret-i tekrar* biçiminde değil, *hüsn-i tekrar* biçiminde kullanmıştır. Bir şiirindeki şu beyit, *Divan*'ının eski yazmalarındaki biçime uymasa da üslûbunun bu özelliğini göstermesi bakımından çok önemlidir:

Beni bende dimen bende değülem
Bir ben vardur bende benden içerü⁹

Şu beyit de “sen” adılıının tekrar edilışinin güzel bir örnektir:

Sana gel sen seni sende bulgör
Sana bak sendeki kimdür gör indi(325/3)

Yunus Emre “ben sen” sözcüklerini tekrar ederken, başka sözlerin kök ve eklerindeki seslerden de yararlanır. Yani bu sözcüklerle başka sözcükler arasında bir tür *cinas* yapar. Şu beyitlerde “ben” adılı “gözleyüben” ve “isteyüben” sözcüklerindeki “-üben” ulaç ekleriyle ses bakımından eşleştirilmiştir:

Nice yakınsın bana sen müştak u hasret sana ben
Dün gün seni gözleyüben göremezem kaldum tana(12/4)

İlâhî bir ışk vir bana kandalıgum bilmeyeyin
Yavu kılayın ben beni isteyüben bulmayayın (219/1)

⁹ Beytin *Divan*'ındaki biçimi şöyledir:
Beni sorman bana bende değülven
Süretüm boş yürir tondan içerü(314/4)

“Sen” adılı şu beyitte, imek fiilinin “isen” biçiminin ikinci hecesiyle eşleşmiştir:

Yunus imdi sen senden ayru değülsin candan
Sen sende bulmaz isen kanda bulasın anı (309/5)

Şu beyitte de “sen” adılı “kimseneye” sözcüğünün içinde yer almıştır:

Ayruk banâ ben dimeyem kimseneye sen dimeyem
Bu kul ol sultan dimeyem işidenler kala tana(6/2)

“Sen ben” adıları aşağıdaki beyitte yukarıdaki örneklerde olduğu gibi kullanılmıştır. Bunların bir rastlantı sonucu bir araya geldiğini düşünmek yanlış olur. Bu türlü kullanışlara yalnızca “sen ben” sözcüklerinde değil başka sözcüklerde de rastlanmaktadır.

Senün ışkın denizine düşübeni gark olayım
Kimsenem yok elüm ala koma beni batmayayım (171/3)

Yunus Emre'nin şiirlerindeki önemli bir özellik de *ben'li anlatım*dir. Birinci kişiyle anlatım, âşıkane konulu şiirlere uygun düşen bir anlatım yolu olarak seçilebildiği gibi, tasavvufî konulu şiirlerde de sözün etkinliğini artırmak için bu yola başvurulmaktadır. Yunus Emre'nin pek çok şiiri özellikle tasavvufun *devr* konusunu işlediği şiirleri *ben'li anlatım*a dayanmaktadır. “Ben sen” sözlerinin tekrarı da *ben'li anlatım*ın ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur.

Benüm cânım uyanukdur dost yüzine bakan benem
Hem denize karışmağa ırmak olup akan benem (146/1)

Ol Hallâc-ı Mansûr ile söyler idüm ene'l-Hak'ı
Benem gine anun boynına dâr urganın dakan benem(146/9)

Çarh benüm hükmümde durur her kanda ben oturmuşam
Mülk benüm elümde durur yakan benem yanan benem (146/12)

Yunus şiirlerinde *tezat* sanatına da çok başvurmuştur. *Telvin* ve *televvün* konulu şiirlerinde söz, anlam ve kavram karşıtlamaları çoktur. Tasavvufta “nefs”in yani “benlik”in, “insan ruhundaki birbirine karşıt olan eğilimlerin, özellikle iyi ile kötünün savaştığı alan” olması nedeniyle, bunlara ilişkin konularda karşıt anlatımlara başvurulması çok doğaldır. Bir şeyi karşıtıyla

anlatmak, o kavramın daha iyi anlaşılmasında en büyük etkidir. “Ben sen” sözlerinin karşıt olarak kullanıldığı durumları da, Yunus Emre'nin sanatının bu yönü içerisinde değerlendirmek gerekir.

Sen kim didün ya Rab ben yakınam senden sana
Çün yakınsın benden bana görklü yüzün göster bana(12/3)

Ben ışkundan ayrılmıyam der-gâhından ırılmıyam
Eğer benden giderisem senün ile varam bana(6/5)

Yunus'un sanatının önemli özelliklerinden *söz tekrarı*, *ben'li anlatım* ve *karşıtlama* aşağıdaki beyitte iç içe bir biçimde kullanılarak zengin ve yoğun bir anlam varlığı yaratılmıştır.

Ben andan geldüm bunda girü varuran anda
Ben anda varasımı anda tanışup geldüm (140/8)

Yunus Emre'nin şiirlerinde, “ben-sen” ve “benlik-senlik” kavramlarına ilişkin olarak yukarıda verilen örnekler ve kullanım biçimleri yalnızca bunlar değildir. Yunus'un *Divan*'ında bu örneklerin daha pek çok benzeri bulunmaktadır. Tasavvufun düşünce açısından derin kavramlarını birkaç adıyla, sade bir dille ve zorlanmadan anlatmak Yunus'un sanatının en güçlü yönüdür.